

MEMENTO

EESTI MEMENTO LIIDU TEATAJA

NR 5(89)

JUUNI 2007

Kes võidab, see peab kõik pärima, ja ma tahan temale Jumalaks olla ja ta peab minule pojaks olema.
Ilm. 21,7.

... Kes võidab, see peab kõik pärima. Meie põlv oma võitudega on pärinud Lembitu ja teiste temataoliste kangelasteod.

Täna, võidupühal, aga tahame mõelda mitte üksnes Võnnu, Ümera, Narva, Aidu, Paju, Petseri ja teistele hiilgavatele võitudele, ehk küll nende võitluste vaim lehvigu meie kohal ja kasvatagu meie praegust ja tulevast põlve. Täna mõtleme nendele võitlustele, mis ees seisavad. Meie ei tea, milliseid saatus meile neid saadab välise vaenlasega. Peame valvel ja valmis olema siiski. Et tugevad oleksime nendeks võitlusteks, selleks on vaja mitte ainult relvade käsitsemise oskust.

Kellele on palju antud, sellest nõutakse palju! Tulevalt põlvelt nõutakse rohkem kui Võnnu päevil, nagu Võnnu kangelastelt rohkem nõuti kui Ümera päevil.

Meie võidud ja püsijäämine on mõeldav, kui terve meie elu ja areng on astumine võidult võidule oma rahvuslikus, riiklikus, ühiskondlikus ja usulises ning kõlblas ning üldse vaimeses elus! Kui palju seisab siin veel võitlusi ees!

Kas oleme vabad? Kas oleme vabad meist orjastavatest jõududest ja mõjudest? Kas oleme seesmiselt, hingeliselt vabad? Meil on veel küllalt orjavaimu köidikute pärandusi, halbu pärimusi, iseloomupuudusi, halbu kombeid. On tarvis kainemat, puhtamat elu, usku ja kõlblust! Õigluse ja aususe tunnet! Tõsised vaimsed huvid. On neid kõikjal? Sisemised tülid ja riidud! Kas oleme neist vabad?

Kadugu lahkkelid! Rahval on tarvis ühineda suureks ja raskeks võitluseks. Tarvis vähemalt parematel ühineda! Kõigil, kel on rinnus mehine süda! Võnnu all ei olnud kõik, olid vapramad, kohusetruumad. Kes suutelised, need

astugu pimeduse, halbuste, elupahede, kõlbla madaluse, väikluse, omakasu, kildkondliku meelsuse vastu võitlusele! Nagu üks mees! On tarvis võidelda end välja Jumala rahvaks. See on meie siht. See oleks meie suurem võit, suurem kui kõik meie mineviku võidud. Siis oleme jäädavalt võitmatud.

Oleme aastakümneid võidelnud kui rahvas sini-must-valge lipu all. On saavutatud sellega nii palju ilusaid võite. Meie rahvuslipu värvide kõne on tähendusrikas ja paljuütlev.

Sinine on taevast meie üle. Ta jutustab igavikust ja õigsusest. Ta kutsub ja manitseb kõigele kõrgele ja pühale – ka läbi vaeva tähtede poole.

Must kõneleb muredest minevikus ja nüüd, ütleb, et ka kõige suuremad raskused ja viletsused on võidetavad, kui oleme ustavad kõrgematele püüetele ja oma kodumaa mullale, mis meid toidab ja kannab. Ta ütleb: juured mulda!

Valge on puhtuse ja tõe värviks, mis kutsub kõiki kodumaa poegi ja tütreid ausale ja õilsale elule ja tööle oma rahva ja kogu inimkonna kasuks.

Selle oma sini-must-valge lipu all tahame edasi võidelda! Ta lehvigu meie kodudes ja majades!

Ta tuletagu alati meelde meie kohustusi oma Jumala ja oma isamaa vastu! Selle lipu all võidame Jumala abiga.

*Jaan Järve
Võidupüha jutlusest 1936. aastal*

Mälestati märtsiküüditamise ohvraid

25. märtsil kogunesime taas Linda kuju juures, et mälestada märtsiküüditamise ohvraid. Kohale oli tulnud riigitegelasi, linnavalitsuse, erakondade, Kaitseväe ja Kaitseliidu esindajaid ning palju tallinlasi, kes ise või kelle lähedased kannatusteed oli käinud. Oli palvus, hingeminevad kõned, meeskoorilaul, küünlad ja pärjad – ja leinapäeva aegumatu valu.

Virve Osila

VALU

Nad tulid öösel. Pere juba magas – päev oli olnud väsitav ja pikk. Siiski äkki peatus auto akna taga, kuuhelgis säratas metalselt püssitikk. Taat tõusis voodist, ajas kuue ülle, ust juba maha löhkus võõras võim. Memm haaras nutva lapselapse sülle, last hirmutas see võõrakeelne sõim.

“Fašistid,” öeldi, “kulakute sugu.” Ja nõuti, kus on minia ja poeg... Kuid hiljem polnudki neist enam lugu, plaan täis sai vanadega mingil moel. Lehm inises, kui pererahvast viidi. Laps memme süles tihkus uniselt. Leem hapnema jäi õhtust leigel pliidil... Hirm südames tuikas tuliselt.

Pool Eestimaad jäi tühjaks ühe ööga. Läks massiliseks rahva väljaveoks. Töörahvavõimu oli pahandatud tööga?! Kõik rakud pihus loeti kuriteoks. Nii loomavagunites Põhja veeti me paese pinna sool ja elujõud ja oigas eestlane ja mandus Eesti – jäi sulasverel võõraks mäkketõus...

Suur Siber täis on virulaste haudu. Ei põrmud võõras mullas rahu saa. Nad koju igatsevad. Tuulte kaudu veel nende hala kuuleb Maarjamaa. On igas külas kümned surnud talud, neist elu võttis toores vägivald. Oh Eestimaa, veel kestavad su valud, sest toona haavati sind liiga sügavalt.

Kommunism rahvusvahelise kohtu ette

Eelmisel suvel saime Leedumaalt järgneva üleskutse koos kampaania projektiga (viimane on avaldatud Memento Teatajas nr. 2)

ÜLESKUTSE

XX sajandil kehtestati kaks totaalselt režiimi, mille eesotsas olid Vene bolševike sotsiaaldemokraatlik partei (kommunistid) ja Saksamaa natsionaalsotsialistlik partei (natsid). Mõlemad režiimid rajasid oma kuritegeliku tegevuse ebahumaansetele pseudodemokraatlikele teooriatele: kommunistid rajasid oma tegevuse klassivõitluse ja proletariaadi diktatuuri teooriale, sellal kui natsid töötasid välja teooria, mille järgi inimesed jagunesid kõrgemalseisvaks aaria rassiks ja kõigiks ülejäänuteks. Mõlemad režiimid teostasid genotsiidipoliitikat, kavandasid ja alustasid Teist maailmasõda.

Natsism, mis nõudis umbes 25 miljonit inimelu, on leidnud üleüldist hukkamõistu, kuritegude organiseerijad ja täideviijad on saanud karistuse, kasutusele on võetud rahvusvahelised ennetavad meetmed, mis seavad tõkked selle kuritegeliku ideoloogia taaselustamise võimalikkusele.

Kahjuks teab läänemaailm väga vähe kommunismi tagajärgedest, neid pole poliitilisel, ajaloolisel ja õiguslikul alusel küllaldaselt uuritud, kuigi kordasaadetud kuritegudele pole võrdset.

Natsism eksisteeris piiratud alal ajalooliselt võetuna lühikeses ajavahemikus, seetõttu ei põhjustanud see ühiskonnas suuri erosioonilisi tagajärgi. Samal ajal kommunism, mis oli globaalne fenomen ja mis eksisteeris peaaegu sada aastat (ning mõnes paigas eksisteerib siiani), nõudis 110 miljonit inimelu. Kommunistid tulid tavaliselt võimule vägivaldaga ja alustasid viivitamatult nii massimõrvadega kui ka üksikisikute hukkamisega, laiendasid ja muutsid karmimaks vanglate ja sunnitöölaagrite süsteemi.

Neil, kes süütult tapeti, pole võimalik tunnistusi anda või end kaitseda. Meie, elavad, peame seda tegema rahvusvahelist üldsust äratades, nii et kommunistide poolt toime pandud kuritegudele antaks hinnang ja need mõistetakse hukka, et kuritegude initsiaatorid ja täideviijad selgitataks välja ja neid karistataks, et riikidele ja nende

kodanikele tekitatud moraalne ja materiaalne kahju saaks hüvitatud.

Aastal 2000 pidas Leedu Ühis-kondlike Organisatsioonide Korraldav Komitee Rahvusvahelise kommunismivastase kongressi ja avaliku tribunali, millest võtsid osa ajaloolased, poliitikud, juristid ja kommunistliku genotsiidi ohvrid 25 riigist.

Kongressi ja tribunali dokumendid avaldati raamatus "Kommunismivastase kongressi ja tribunali toimetised", mis saadeti Brüsselisse, Haagi, Ühinenud Rahvaste Organisatsioonile, USA Kongressile ja erinevatesse raamatukogudesse.

2005.aastal peeti Vilniuses rahvusvaheline teaduskongress Vilnius 2005, milles osalesid ürituse toetajad – teadlased, poliitikud ja juristid 9 maalt. Teadusliku kongressi eesmärk oli meenutada maailmale, et kommunistlikku õpetust pole veel hukka mõistetud, et inimesed, kes saatsid korda kuritegusid inimkonna ja inimsuse vastu, kõnnivad siiani meie keskel ringi, et riikidele ja kodanikele tekitatud kahju pole veel kompenseeritud. Selle kongressi materjalid avaldati raamatus "Tee kommunismivastase kohtupidamise suunas 2000—2005", mis samuti saadeti rahvusvahelisele institutsioonidele ja rahvusraamatukogudesse.

Kõigile Vilnius 2005 kongressi, tribunali ja kongressi kaastööliste, toetajatele ja osavõtjatele austust ja sügavat tänu avaldades arvame me, et ei tohi raisata aega ja oodata liiga kaua, me peame jätkama aktiivset tööd, kasutades erinevaid teid ja mooduseid. Üksnes kindlameelselt ja väsimatult töötades saavutame me oma lõppsihi – rahvusvahelises kohtus kommunistlikule õpetusele ja selle tagajärgedele hinnangu andmise.

Leedu Korraldav Komitee pöördub teie maade kommunistliku genotsiidi tõttu kannatanud ning totalitaarrežiimi vastu võidelnud inimesi koondavate organisatsioonide juhtide poole, paludes neil kaaluda ettepanekut osaleda kampaanias *Kommunism rahvusvahelise kohtu ette* (lisatud on kampaania stsenaariumi lühiprojekt).

Me loodame, et see kampaania haarab üha rohkem erinevate maade kodanikke kommunismivastasesse liikumisesse ja äratav ühiskonnas tugevat vastukaja, teenib õigust ja jätab õigluse rajajooned tulevate põlvkondade tarvis.

Anneme oma panuse üritusse
16. juunil toimuva teadusliku kongressi näol. Paljudes maades ühel ajal toimuvate kongresside materjalid publitseeritakse ühises raamatus, mis saadetakse rahvusvahelisele institutsioonidele.

Eesti Memento Liidu ajalookongress KOMMUNISM RAHVUSVAHELISE KOHTU ETTE

16. juunil 2007 kell 11 - 17
Rahvusraamatukogu kongressisaal

KONGRESSI KAVA

1. prof. Peeter Järvelaid
Riigi võimalused kaitsta kodanikku. Juriidiline hinnang okupatsioonidele.
2. Meelis Maripuu
Balti riikide okupeerimine läbi Venemaa propaganda prisma.
3. Indrek Paavle
Eesti vallaomavalitsuse hävitamine.
4. Peep Varju
Eesti poliitilise eliidi hävitamine Nõukogude okupatsiooni ajal.
5. dr. Aigi Rahi-Tamm
25. märtsi 1949. a. sõjaline massioperatsioon Eestis.
6. emeriitprof. Herbert Lindmäe
Partisanisõda Tartus 1941.
7. Sõnavõetud ja resolutsiooni vastuvõtmine.

Trieste kongress oli edukas

Henn Põlluaas

29 - 31. märtsil 2007 toimus Triestes, Itaalias esimene rahvusvaheline Euroopa Pagulaste ja Väljasaadetute Kongress, mille korraldas 60 000-liikmeline Itaalia organisatsioon Unione Degli Istriani, Libera Provincia Dell'Istria in Esilio ehk "Eksiilis olev Vaba Istria Maakond", mis esindab endistelt Itaalia, tänase Horvaatia ja Sloveenia aladelt Teise Maailmasõja järel vägivaldselt ümberasustatud ca 300 000 itaallase õigusi ja nõuab nende taastamist.

Itaalia valitsus toetab organisatsiooni tegevust 1,4 miljoni euroga aastas. Lisaks panid Kongressi toimumisele öla alla ka Trieste linn ja maakond. Teise Maailmasõja tagajärjel küüditati või oli sunnitud lahkuma oma kodudest Euroopas, jättes maha kogu oma vallas- ja kinnisvara, enam kui 18 miljonit inimest.

Miljoneid inimesi viidi orjatööle, suur osa neist hukkus. Deporteerituteks ja ümberasustatuteks osutasid enam kui 30 rahvuse või rahvaskillu esindajad. Riigipiire muudeti vägivaldselt ning enamikele neist ja nende järeltulijatele on tänaseni võimatu hallata, saada tagasi oma seaduslikku omandit või naasta kodupaikadesse. Täna, rohkem kui 60 aastat hiljem, pole II MS tagajärjel tekkinud ülekohus ikka veel likvideeritud ega kompenseeritud. Osa maid, nagu näiteks Venemaa, ei tunnista endiselt nende poolt kordasaadetud inimsusevastaseid kuritegusid. Trieste kongressi peaesmärgiks oli kaardistada erinevate maade, represseeritud rahvaste ja isikute probleeme ning asutada rahvusvaheline Euroopa Pagulaste ja Väljasaadetute Liit, mille ülesandeks on akrediteerida end ja esindada liidu liikmeid ning nende ühiseid huve ja õigusi nii rahvuslikul kui ka rahvusvahelisel tasandil, ÜRO-s, EN-s, EU-s, Euroopa Inimõiguste kohtus, erinevate riikide valitsustes jne.

Euroopa Pagulaste ja Väljasaadetute Liit on rangelt nn. *nongovernment*

ja parteideväline organisatsioon, mis esindab otseselt vähemalt viite miljonit inimest. "Tahame, et EL tunnistaks küüditamised ja sellega seonduvad kuriteod genotsiidiks", kinnitas Unione Degli Istriani juht Massimiliano Lacota. Kongress toimus ajaloolises ja auväärases Vanas Börsihoones, Borsa Veccias, 18. sajandil ehitatud suurepärasel klassitsistlikus stiilis *palazzo's*, Trieste kesklinnas. Töö tõrgeteta sujumiseks oli korraldatud simultaantõlge inglise, saksa ja itaalia keelde.

Kongressist võttis osa ca 150 delegaati erinevatest Euroopa maadest. Eriti rohkearvuliselt oli kohal sakslasi. Esindatud oli 35 organisatsiooni – Soomest, Eestist, Saksa-maalt, Austriast, Itaaliast, Küprosel, Inglismaalt, Kreekast ja ka USA-st, jne, kes said endale Liidu asutajastaatuse. Peale organisatsioonide tööde lõppemist ja põhikirja kinnitamist on alates 2008. aastast Euroopa Pagulaste ja Väljasaadetute Liit avatud ka kõigile uutele liitudasoviijatele.

Eesti oli esindatud viie organisatsiooni poolt: Eesti Memento Liit – prof. Enn Tärvel; Eesti Demokraatlik-Rahvuslike Jõudude Koostöökoda (ühendab kolmeteistkümme erinevat Eesti organisatsiooni ja erakonda) ja Tartu Rahu Põlistamise Selts – Henn Põlluaas; Soome Sõjaveteranide Eesti Ühendus – prof. Vello Salo ja Seto Kongress – Õie Sarv, Maarja Sarv, Anti Lillak. Vastavalt eelnevale kokkuleppele esinesid Eesti delegaadid kongressil ühtsete seisukohtadega.

Eriti tihe ja mõlemapoolne kasulik koostöö Triestes tekkis meil naabermaa Soome organisatsioonidega ProKarelia, Karjalan Klubi, Tarton Rauha Ry, Aluepalautus ja Suomen Karjalan Pakolaiset, kellega sidusid meid suures osas sarnane ajalugu ja probleemid.

Soome esindajate prioriteediks oli sundloovutatud alade Karjala, Petsamo, Salla jne., tagasisaamine. Eesti delegatsioonide esmaseks küsimuseks oli samuti okupeeritud Petserimaa ja Narva jõe tagused alad. Ühesõnaga – mõlemate maa-

de delegatsioonid lähtusid Tartu rahulepingute järgsete piiride taastamise vajalikkusest. Eestit ja meie tähtsamaid küsimusi tutvustava sõnavõtuga esines prof. Vello Salo, kes oma ettekandes tõstis esile ka vajaduse tunnistada NLKP kuritegelikuks Saksa Natsionaalsotsialistliku Parteiga pariteetsel alusel, kompensatsioonide nõudmist Venemaalt küüditamiste ja orjatöö eest ning tõese ajaloo käsitlemise vajalikkust Euroopa riikide ajalooõpikutes. Eelvust ja eriti TV kaamerate suurt huvi tekitas Õie Sarve sõnavõtt, kes esines kongressi avapäeval uhketes seto rahvarõivastes. Kongress oli pidevalt pressi huviorbiidis ja selle kulgu kajastati Itaalia üleriigilise televisiooni kõigis uudistesaadetes.

Laupäeval 31. märtsil võeti üksmeelselt vastu ja allkirjastati Trieste Deklaratsioon, milles rõhutati kogu II Maailmasõjas ja selle järgselt tehtud ülekohtu tunnustamise, heastamise ja hüvitamise nõuet; mõisteti hukka küüditamised, väljasaatmised ja ümberasustamised, nõuti õigust omandile, selle tagasisaamisele või kompenseerimisele; rõhutati vajadust teadvustada maailmale tõest ajalugu ja probleeme; kutsuti maailma riike ja rahvusvahelisi organisatsioone üles toetama neid põhimõtteid ja distantseeruma jõududest, kes ei aktsepteeri üldinimlikke printsiipe ning teevad takistusi organisatsioonidele, kes pürgivad õigluse taastamisele. Samuti tehti deklaratsioonis ettepanek luua rahvusvaheline mälestuspäev 18 miljoni pagulase ja küüditamisohvri mälestamiseks.

Esimene Euroopa Pagulaste ja Väljasaadetute Kongress tegi ajalugu. Esimest korda pärast Teist Maailmasõda loodi ühtne, laiapõhjaline rahvusvaheline organisatsioon Euroopa Pagulaste ja Väljasaadetute Liit, kellel seisavad ees rasked ja pikaajalised ülesanded, kuid ka suur üleeuroopaline toetus ja mõjujõud. Oleme kindlad, et vahetu osalemine selles protsessis annab olulist kaalu ka Eesti ja represseeritud eestlaste õigustatud nõudmistele ning aitab oluliselt kaasa meie probleemide teadvustamisele maailmas ja nende lahendamisele.

Eesti rahvastikukaotused 1940–1989

Saksamaale ümberasujaid	20 000
I NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI AJAL OLI:	
arreteeritud	8000
neist ellujäänuid	200
Eestis mõrvatuid	2400
NSVLs hukkunuid	5400
küüditatud	10 000
neist ellujäänuid	4 000
Punaarmeesse	
sundmobiliseeritud	34 000
neist ellujäänuid	10 000
NSV Liitu evakueeritud	
neist ellujäänuid	20 000
teadmata kadunud	1 100
välismaale põgenenuid	500
SAKSA OKUPATSIOONI AJAL OLI:	
Saksa armees langenuid	10 000
hukatud tsiviiliskuid	
7 800	
tööteenistusse saadetuid	800
tagasi pöördus	600
vangilaagrisse saadetuid	4 000
tagasi pöördus	2 060
Soome põgenenuid	6 000
neist soomepoistena	
Eestisse naasnuid	1 800
evakueeritud rannarootslasi	7 900
Läände põgenenuid	70 000
Nõukogude õhurünnakutes	
hukkunud tsiviiliskuid	800
Punaarmee poolt Tšehhis ja Saksamaal	
hukatud sõjaväelasi	1000
II NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI AJAL OLI:	
arreteeritud	30 000
neist ellujäänuid	20 000
küüditatud	23 000
neist ellujäänuid	20 000
vastupanuvõitluses hukkunuid	3 000
poliitilistel põhjustel arreteeritud	
1953-1988	500.

Need ligikaudsed andmed on esitatud dr. A. Rahi-Tämme artikli põhjal, mis ilmus 2005 kogumikus "Valge Raamat. Eesti rahva kaotustest okupatsioonide läbi 1940–1991".

Kokku hukkus neil aastatel umbes 90 000 Eesti Vabariigi kodanikku, kodumaalt lahkus samuti umbes 90 000 inimest.

Mälestuspostmark küüditamiste ohvritele

14. juunil 2007 emiteerib Eesti Post postmargi suurküüditamiste mälestuseks. Tutvustamaks margi küllaltki vaevarikast, aastaid kestnud saamislugu toome katkeid ürituse ühe eestvedaja, USA-s ilmuva eestlaste häälekandja "Sõnumid" toimetaja **Andreas Ants Traksi** (pildil) meenutustest.

"... Minu esimene kiri mälestusmargi ideega A/S Eesti Postile läks teele 8.mail 2002. Nelja aasta jooksul saatsin välja 18 kirja ja meeldetuletust. Nendele sain Eesti Postilt 10 mitmesuguse, kuid eitava sisuga vastust. Kokkuvõttes otsisid vastused igasuguseid põhjuseid ettepaneku tagasilükkamiseks. Esmalt teatati, et postmarkide väljaandmise plaanid on väga pingelised ning juba mitmeks aastaks ette otsustatud. Teine kiri toetas põhimõttelikult ettepanekut, kuid leidis, et väljaandmine peaks olema seotud massküüditamise aastapäevaga. Korduvalt vastati, et ettepanek võetakse tulevikus päevakorda. Selgitati mõjutegureid, millega postmarkide väljaandmisel arvestatakse. Kuna Eesti Postil puuduvat senine praktika traagiliste ja kurbade sündmuste jäädvustamiseks postmarkidel, paluti mind kirjeldada oma nägemust sellest margist. Tegin seda kohe, kaemat aega mõttes mõlkunud kavandi esitamisega (8.04.2005). Pakuti lahenduseks 2006.a. juunis eritemplit ning lubadust, et kaalutakse postmargi emiteerimist 2011.aastal. Vastasin, et leian ettepaneku kuue aasta pärast mälestusmargi väljaandmiseks küünilise olevat. Eritempli ideed, mis oli nagu leevenduseks pakutud, ma ei toetanud.

Siiski kujunes sellest pealetrükitud postmargiga postkaart (tervikasi), mille väljaandmine sai teoks Eesti Memento Liidu ja Eesti Posti vahelisel konsulteerimisel. Kaart, mis anti välja 13.juuni 2006 ja oli kahjuks piiratud levikuga, oli siiski väikeseks võiduks. Memento oli varem, 2001.aastal Eesti Posti poole pöördunud avaldusega massrepressioonide jäädvustamiseks postmargil, kuid ettepanek lükati tagasi põhjendusega, et 60 aastat pole

"juubelinumber". 2006 pöördus Postimehe vanemtoimetaja Priit Pullerits minu poole ja palus luba artikli kirjutamiseks selles küsimuses. Saatsin talle koopiad juba suureks kaustikuks kujunenud kirjavahetusest Eesti Postiga. 17. 06. 2006 avaldas Postimees artikli, lõpetades selle küsimusega "Kas Eesti Post on nimetatud margi emiteerimisest loobunud seoses ida poolt ähvardavate valuliste reaktsioonidega?". Eesti Posti vastus: "Eesti Post ja emissioonikomisjon ei ole otsinud võimalust marki mitte välja anda, vaid vastupidi, siduda selle väljaandmine ümmarguse tähtpäevaga, mis leiaks seetõttu ka suuremat kajastust". Ilmselt loodeti, et 2011 on küllalt kaugel selle ettepaneku unustamiseks.

Eesti Demokraatlik-Rahvuslike Jõudude Koostöökoda toetas juba septembris 2003 mälestusmargi väljaandmise ideed. Postimehes ilmunud artikkel andis Kojale uut õhutust ja jõudu. Dr. Jüri Terase (Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühingu esimees) ettepanekul kutsuti järgmisele Koostöökoja üldkoosolekule A/S Eesti Posti direktor ja Emissioonikomisjoni esimees. Pärast elavat ja ägedat diskussiooni lõppes koosolek EP direktori kindla lubadusega markide küsimuse operatiivseks lahendamiseks. Novembrikuu alul sai Koostöökoja juhatus A/S Eesti Posti nõukogu esimehelt J. Ehasalult ametliku kirja, et 27. oktoobril toimunud nõukogu koosolekul otsustati firma juhatus kohustada aastal 2007 välja andma repressioone kajastav mälestusmargiplokk. Nii see ka sündis.

Suur tänu kuulub Demokraatlik-Rahvuslike Jõudude Koostöökoja juhatusel ja liikmetel, eriti dr. Jüri Terasele, sest ilma nende tugeva survega Eesti Postile on väga kahtlane, kas mälestuspostmargi idee ka sellel aastal positiivset lahendust oleks leidnud.

Mälestusmark jääb püsivaks dokumendiks, mida säilitatakse mitte üksnes filatelistide, vaid kõikide poolt. Kõikide nende poolt, kes praeguses murdelises ja murelikus ühiskonnas vaatavad siiski kindlusega tulevikku, unustamata meie minevikku, võitlusi ja võite, kaotusi ja raskeid leinasid.

Teisiti see ei saa ega tohigi olla."

Margi kavandit vaata viimasel leheküljel.

Enn Tarto kõne Vabadusristi päeval

Enn Tarto

Juuresolev kõne on peetud XVI Vabadusristi päeval, 22. juunil 1991. aastal Tartumaal Luunjas.

See kõne ja samal päeval Tartus Raekoja platsil Harri Hennu poolt etteloetud Tartu Eesti Kodanike Komitee protest on mulle kaela toonud kõige rohkem raevukat sõimu ja alatuid süüdistusi pärast minu vabanemist nõukogude surmalaagrast 1988. aastal.

Nii minu kõne kui Tartu Eesti Kodanike Komitee protest puudutavad mõningaid siiani lõplikult lahendamata küsimusi Eesti elus, siis püüan asja selgitada.

Ikka on olnud neid, kes on ajalugu võltsinud. Paljude sooviks on olnud näidata, et uuemal ajal on Eestis toimunud Eesti Vabadussõda 1918–1920 (seda muidugi pärast paratamatust, kui ei saadud Vabadussõda enam maha salata) ja pärast Eesti okupeerimist 1940. a. oleks vabadusvõitlus alanud justkui alles 1988. aastal “laulva revolutsiooniga”, mille kandvaks jõuks olid enamasti veidi noorema põlve kommunistid. Tähtsaks on peetud ka Eesti loomeliitude ühispleenumit, harva märgitakse ka 1987. a. 23. augusti Hirvepargi miitingut.

Enne Hirvepargi miitingut toimunud rahumeelset vabadusvõitlust just nagu poleks olnudki. Eriti püütakse maha vaikida selle vabadusvõitluse üht olulisemat ja tagajärjekamat akti – nn. Balti apelli. 1979. aasta augustis kirjutasiid 45 Eesti, Läti ja Leedu kodanikku märgukirja nõudega avalikustada Molotov-Ribbentropi pakt ja selle salaprotoollid, asuda Eesti, Läti ja Leedu iseseisvuse taastamisele õigusliku järjekesruse alusel.

1983. aasta jaanuaris tõstatas Euroopa Parlament just Balti apellile toetudes Eesti, Läti ja Leedu iseseisvuse taastamise probleemi. Küsimus võeti päevakorda rahvusvahelise Pan-Euroopa liikumise presidendi, Tema Keiserliku Kõrguse dr. Otto von Habsburgi eestvedamisel.

KÕNE XVI VABADUSRISTI PÄEVAL 22. JUUNIL 1991. AASTAL TARTUMAAL LUUNJAS

Lugupeetud Vabadussõjast osavõtjad!
Kallid külalised Soomest!

Ma tervitan teid nende sõjajärgsete

vabadusvõitlejate poolt, kes alustasid oma võitlust 50-ndate aastate keskspaigas ja kes me jätkame seda võitlust siiani.

Tänane päev on eriline päev. Me tuleme jälle kokku ja avalikult ja vabalt austame Teid – kallid Eesti Vabadussõjast osavõtjad.

Kuid me ei tohi seisma jääda saavutatul. Meie vabaduse pant, meie vabakssaamise pant on eelkõige TÕDE. Me peame täna meelde tuletama, et vabadusvõitlus jätkus ka pärast Vabadussõda. See jätkus Eesti Vabariigis – ühed õnnestasid Eesti Vabariiki, teised kindlustasid Eesti Vabariiki. Kui 1939., 1940. aastal meie idanaaber alatuse ja vägivallaga hävitas meie faktilise iseseisvuse, siis ikkagi jätkus vabadusvõitlus. Varsti on 10. juuli. Me meenutame ülestõusu Lõuna-Eestis 1941, kui eestlased veel enne Saksa vägede tulekut vabastasid poolteiseks nädalaks Lõuna-Eesti. Rinne läbis Tartut ja seisis siinsamas – Emajõe joonel.

Paljud eestlased võitlesid II maailmasõja erinevatel rindel. Nende mõte ja soov oli oma võitlusega kaasa aidata Eesti vabaduse taastamisel.

Neid võitlemisi on mitmeti mõistetud. Kõige paremini meile endile ja maailmale on arusaadavad need eestlased, kes koos soomlastega võitlesid Soome ja Eesti vabaduse eest.

Kuid oma mõte oli ka neil, kes olid mobiliseeritud Punaarmeesse, või nendel, kes võitlesid kas vabatahtlikena või mobiliseerituna Saksa armees. Paljud neist võitlesid lootuses, et nende võitluse tulemusena õnnestub võibolla taastada Eesti vabadus. See ei õnnestunud. Pärast sõda jätkus vabadusvõitlus metsades, näete, ka nendes samades metsades siin.

Aga kuhu me oleme tänaseks jõudnud? Eestis ei ole veel nii kaugele jõutud, et me avalikult võiksime austada ja mälestada kõiki neid eestlasi, kes langesid II maailmasõja tandritel, neid, kes langesid sõja ajal või pärast sõda Eestimaa metsades, asumisel ja vangistuses. Kuid ma usun, et me jõuame ka nende austamise ja mälestamiseni.

Kui algasid suured muudatused 3–4 aastat tagasi, siis Eesti vabadusvõitluse tähelepanu oli suunatud ida suunas. Me tahame saada vabaks impeeriumist, mille nimi on Nõukogude Liit.

Kuid meil on palju sisemisi problee-

me. Need sisemised hädad on okupeeritud Eestisse kunstlikult külvatud. Vaen eri inimeste vahel, arusaamatused, kunstlikult Eestisse toodud sotsialistlik süsteem ja samuti ühe teatud kildkonna võimu liiglaiutamine. See võim on loomulikult kommunistide võim.

Kui me läksime sellele teele, et peamise tähelepanu pöörasime Moskva vastu, siis tegime seda õigesti. Me ei hakanud sisemist revolutsiooni tegema, sest see ei olnud mõistlik. Kuid me lootsime, et Eestis jätkub evolutsioon, et ikka rohkem erinevate liikumiste ja poliitiliste parteide esindajaid saab sõna kõikvõimalikel koosolekutel ja üritustel, et võraste poolt meie oma rahva keskele istutatud ebaõiglus hakkab vähehaaval vähenema. Sellisest vaimust oli kantud ka täna ettelõetud protest Tartu Eesti Kodanike Komitee poolt.

Kui siin Luunjas on aukülalised, siis ma arvan, et eelkõige on aukülalisteks need hukkunud, kes langesid II maailmasõja tandritel, need hukkunud, kes langesid pärast sõda metsades, vanglates, laagrites. Kuna hukkunud vabadusvõitlejad ei saa ise rääkida, siis on meie kohus neist rääkida, neid mälestada.

Me oleme vabaks võidelnud tõe Eesti Vabadussõja kangelastest. Me taastame Vabadussõjas langenutele püstitatud ausambaid.

Kuid paljud, kes võitlesid okupatsiooni ja stalinliku režiimi vastu, ei ole praeguste Toompea võimude poolt isegi rehabiliteeritud.

Kuigi nad vajaksid õigeksmõistmist, rehabiliteeritakse kurjategijaid. Ma siiski loodan, et ei ole väga kaugel see aeg, kui me püstitame ausambaid ka Teises maailmasõjas ja sõjajärgses relvavõitluses langenud kangelastele. Okupatsiooni tingimustes on igal rahval õigus võidelda oma vabaduse eest, ja kui vaja, siis ka relv käes. Ja mitte ainult õigus, vaid teatud osal kodanikest, ma mõtlen sõjaväekohustuslikke kodanikke, on see ka kohustus.

Kui me praegu ei kutsu üles relvastatud vabadusvõitlusele, siis seda puht taktikalistel kaalutlustel, sest me loodame poliitilise lahenduse peale.

See ei tähenda sugugi, et me peaksime ära unustama sangarid, kes võitlesid siinsamas Emajõe joonel, hoidsid punaste mörvarite vastu rinnet. Kas me peaksime unustama neid, kes võitlesid siinsamas meie kodumaa metsades? Ei! Olgu nad vaimus meiega!

Tartu Memento tegemistest

Eesti Vabariigi peaminister!
Riigikogu juhatus!

MTÜ Tartu Memento avaldus 25. aprill 2007.a. nr. 07-12003. aastal tõstatas Tartu Memento küsimuse Euroopa Liidu liikmesriikides kommunismiohvrite leina- ja mälestuspäeva sisseviimiseks. Ühe võimalusena pakuti selleks päevaks 14. juunit. Tartu Memento ettepanek leidis toetust Eestis, Lätis ja Euroopa parlamendis suurima fraktsiooni Rahvapartei poolt.

Paraku lõplike otsusteni ning konkreetsete tegudeni kommunismiohvrite leina- ja mälestuspäeva sisseviimise osas Euroopa Liidu liikmesriikides pole jõutud. Seoses eeltooduga ja lähtuvalt Tartu Memento 31. märtsil 2007.a. toimunud üldkoosoleku otsusest on meil järgmised ettepanekud:

1. Palume Eesti Vabariigi Valitsusel ja Riigikogu juhatusel pöörduda Euroopa Liidu liikmesriikide valitsuste ja parlamentide ning Iisraeli Vabariigi valitsuse ja parlamendi poole palvega kommunismiohvrite leina- ja mälestuspäeva sisseviimiseks nendes riikides.

2. Palume Eesti Vabariigi Valitsusel ja Riigikogu juhatusel oma pöördumises veel kord rõhutada, et
– 23. augustil 1939.a. Moskvas sõlmitud Hitler-Stalini pakti tulemusel 1940.aastal Eesti Vabariiki okupeeriti ja annekteeriti NSV Liidu poolt;

– 1940-1941 Eesti Vabariiki okupeeris NSV Liit;
– 1941-1944 Eesti Vabariiki okupeeris Saksa riik;
– 1944-1991 Eesti Vabariiki okupeeris NSV Liit;
– vastavalt 1992.a. rahvahääletusel vastuvõetud Eesti Vabariigi põhiseadusele on Eesti Vabariik õigusliku järjepidevuse alusel taastatud riik, mitte aga NSV Liidu lagunemisel tekkinud uus riik.

Tartu Memento nõuab tungivalt, et Eesti Vabariigi Valitsus ja Riigikogu juhatus oma ettepanekutes selgitaks välisriikidele, et vastavalt Eesti Vabariigis kehtivatele õigusaktidele mõistetakse Eesti Vabariigis hukka nii natsismi- kui kommunismi kuriteod ning okupantriigi NSV Liidu repressiivpoliitika tulemusena hukkus umbes kümme korda rohkem Eesti Vabariigi kodanikke kui okupantriigi Natsi-Saksamaa repressiivpoliitika tagajärjel. Eesti teistkordne okupeerimine 1944.a. NSV Liidu poolt ei saa olla mingi „vabastamine“.

3. Tartu Memento nõuab, et Eesti Vabariigi Valitsus ja Riigikogu juhatus selgitaks Euroopa Liidu liikmesriikidele ning Iisraeli Vabariigi valitsusele, et elusolevad kommunismiohvid ja nende lähisugulased nõuavad natsismiohvritega võrdset kohtlemist õiguslikult, poliitiliselt ja majanduslikult.

*Lugupidamisega
Enn Tarto, Tartu Memento esimees*

Ilmar Laaban

VÕIDUPÜHA ÕHTULAUL

Uus Eesti vajab sisu uut,
rühti uute aadete poole,
vajab tiivustust innu ja hoole,
et teostuks sügav meelemuut..

Ta vajab rahva sigidust,
aastas juurekasvuid suuri
loomaks kõrgemat omakultuuri,
toomaks täiuse ligidust.

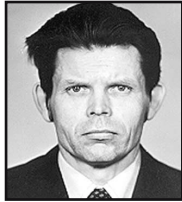
Tööd vajab ennastsalgavat,
mis ei nõuaks muud endale tasu
kui teenida rahvusterviku kasu,
sihikindlat, ei laialivalguvat.

Ja kõrget kõlblust ihkab ta,
et kõik teaksid ainsat rahvuse tahet,
teaks hääde ja halbade mõtete vahet;
siis maa saab vabalt hingata.

Uus Eesti vajab põlve uut,
uue nooruse mäestikuvoole,
saadab võimas keda jõud ja suut,
usaldaks saatuse kord kelle hoole!

Kommunistide barbaarsed teod 21. sajandi Eesti Vabariigis

PEEP VARJU
Memento Tallinna Ühendus

Märtsis 2007 tekkis Tallinna kesklinna otse Estonia teatri vastu üleöö varemtehunnik.

Otsekui oleks kordunud 9. märtsi 1944 punalendurite barbaarne pommitünnak, mis hävitas eesti rahva sümboliks saanud Estonia teatrihoone. Seekord hävis Sakala kultuurikeskuse omapärane paekiviga dekoreeritud hoone. Arhitekt Raine Karbi rahvuskivist paest valminud looming sai kaunistada meie pealinna umbes 20 aastat!!

Kuidas sai sündida selline barbaarne hävitustöö rahuajal 21. sajandil (demokraatliku) Eesti Vabariigi pealinnas? Linnas, mis pretendeerib 2011. a. nn. Euroopa kultuuripealinna tiitlile?! Kes on need vandaalid!

9. märtsi 1944 hävitustööga on viimasel sünnimomendil niipalju ühist, et mõlemal juhtumil olid tegijateks kommunistid. Kui 63 aastat tagasi südamevalu Estonia teatri pärast sundis tuntud literaati Marta Sillaotsa kirjutama sellest ajalehes Eesti Sõna, siis mõistsid hiljem kommunistid temale 1950. aastal karistuseks selle teo eest 25+5 aastat sunnitööd Põhja-Uraali vangilaagris. Nüüd on avalikult protestiks allkirja andnud enam kui 9000 inimest. Mis sünniks nendega ja paljude protesti avaldanud organisatsioonidega siis, kui kommunistid peaksid Eestis uuesti võimu haarama? Kes olid selle hävitustöö peamehed?

Esimesena tuleb nimetada endist ENSV aktiivset kommunisti, kõrgesti haritud meediaprofessorit ja aastail 2005-2007 keskerakondlikus valitsuses kultuuriministri ametit pidanud Raivo Palmarut. Tema isikus sai eesti rahvas näha, kuidas 50 okupatsiooniaasta jooksul kommunistide käsutuses olnud lahinguarsenal sai uutest oludes täies ulatuses ära kasutatud. Need vahendid olid: vassimine, asjast möödarääkimine, petmine, valetamine, salatsemine, varjamine jms. Kui 5.

märtsi ööl otsekohe pärast Riigikogu valimiste lõppemist hakati purustama Sakala Keskuse hoonet, siis oli rahval veel hästi meeles ministri lubadus teelekraanilt, et aeg on maha võetud ja enne aprillikuud ei tehta midagi. Eesti valija oli samal päeval andnud 138 (128) poolthäälega kultuuriministri tööle oma hinnangu. Võrreldes teiste ministritest kandideerijatega oli tema pooldajate arv 10 korda väiksem ja ta oli saavutanud konkurentsilt viimase koha!

Teine süüdlane oli kultuuriministri ainuisikulise otsusega ja ilma võistluse ta muinsuskaitseameti juhiks pandud Kalev Uustalu. Tema andiski otsustava allkirja lubamaks hävitada arhitektuuriväärtust. Selleks ta ametisse pandigi. Tuhandete inimeste protestid ja enamiku arhitektide vastuseis ei tähendanud nimetatud juhile mitte midagi.

Kolmandaks peategelaseks hävitustöös sai Harju maavanem Värner Lootsmann, kes pikka aega keeldus täitmast oma ametiülesandeid järevalve osas. Alles pärast õiguskantsleri otsust oli ta sunnitud asuma oma ülesandeid täitma ja tegi seda nagu arvata võiski viimasel minutil pealiskaudselt ning asja sisse süvenemata. Nüüd on seda väärrotsust tunnistanud ka valitsus ning maavanemale määrati koolipoisiliku karistuse

noomitus. Just kui oleks ta tööpoolest vaid pisut hilinenud hävitustöö peatamisega.

Sakala Keskuse hävitamise eest vastutab täielikult Tallinna linnavalitsus. Linnapea Jüri Ratas teatas, et ei pea lammutamist õigeks. Ometi on häbi-väärne tegu sündinud. Niisamuti arvas ka peaminister Andrus Ansip, et lammutamine pole õige tegu. Kõik juhtpoliitikud püüavad nüüd end eemale hoida sündinud vandalismiaktist. Peaminister vähemalt lükkas avalikult ümber kultuuriministri väite, et leping Uus-Sakala arendajatega on salajane ja seda ei tohtivat rahvale teatavaks teha?! Õiguskantsler A. Jõks on vist ainus kõrge riigiametnik, kes on sõandanud kasutada õigeid nimetusi niisugustele tegudele, mis on pannud suure kahtluse alla meie kodanikeühiskonna toimimise.

Loomulikult on nii linnavalitsus kui Uus-Sakala nimeline arendajate seltskond omapärase arhitektuuriobjekti hävitamise peasüüdlased. Umbes aasta aega kestnud vassimiste, salatsemise ja petmise loos nimetasid nad lammutamise põhjenduseks ühtainsat argumenti. Ja selleks olevat olnud pealinna hädavajadus saada samas kohas uut kontserdisaali, mis mahutaks 200-300 istekohta enam, kui senine.

Kõige enam veenab aga rahvast

keskerakondliku linnavalitsuse otseses süüis see fakt, et lugupeetud linna peaarhitekt Ike Volkov astus oma ametist tagasi. Suutmata takistada jõupositsioonilt pidevalt pealesunnitud ja ebakompetentseid otsuseid linnaplaneerimise alal, ei olnud tal teisi valikuid, et arhitekti head nime hoida ning ausaks inimeseks jääda.

Kurvastav on märkida, et üldise hukkamõistu taustal leidis siiski mõni kultuuritegelane, kes sõandas toetada kordasaadetud hävitustööd ning järjekordse klaaskarbi püstitamist Tallinna kesklinna. Avalikult tegi seda tuntud koolijuht ja Prantsuse Auleegioni ordeni kandja Lauri Leesi. Parem, kui ta oleks olnud vait! Prantsuse Lütseumi direktorina tunneb ta loomulikku muret oma kooli majandusliku seisuga pärast ja ilmselt teeb selle nimel kompromisse võimul oleva erakonna huvides. Tema pidev toetus praegu pealinnas võimul olevale erakonnale on ju üldteada.

Meie Siberi saatusekaaslane Lauri mäletab hästi vanaisa näljasurma esimesel küüdiastal 1950. Jättes leivapalad viiele lapselapsele, kustust vanaisa õige pea. Nii ohverdasid end Siberi näljas laste ja lastelaste nimel paljud eesti naised ning mehed. Nende ohvrimeelsust südames kandes ja õigesti mõistes peaksime meie, ellujäänud, olema rahvuslased.

Me teame ju täpselt, et olime Siberisse saadetud selle pärast, et olime eestlased. Ja sugugi mitte see ei määranud meie saatust, et keegi naaber meie vanemate peale koputas, nagu armastasid Gustav Naanist alates korrutada endised ja praegusedki kommunismi ihalejad. Kuid saatusekaaslane Lauri Leesi on selle sisemise rahvusluse loovutanud muudele väärtustele. Koolijuhatajana rikub ta iga päev Eesti Vabariigi seadust, sest tema koolimajal pole näha Eesti riigilippu! Erandiks oli vist 9. mai. Kas tuleb Prantsuse Lütseumi hoonet lugeda mingiks eksterritoriaal-seks objektiks Tallinnas?

Väga suur raha oli see liikumapanev jõud, mis hävitas meie Sakala kultuurikeskuse hoone ning hävitab ka paljusid inimlikke väärtusi. Seda raha kasutavad ja käsutavad endised kommunistid ning nende mõttekaaslased oma piiramatu võimuiha teostamiseks. Möödunud suvel otsustasid kaks KERA-meest omavahel pikaks ajaks ära määrata Eesti riigi saatuse. Nad otsustasid rahva eest ise kindlaks määrata nii riigipea kui ka tulevase valitsuse koosseisu. Selle eesmärgi saavutamiseks

seks mindi isegi nii kaugele, et ei lubatud grupil parlamendi liikmetel osa võtta presidendi valimistest Riigikogus. Kui rahva poolt valitud esindajal puudub julgus anda Riigikogus vastu hääli presidendikandidaadile ja ta eelistab oma põhiseaduslikule kohustusele partei käskusid, siis häbiväärsemat käitumist on raske leida. Minevikust võib seda võrrelda vaid kommunistliku partei nn. demokraatliku tsentralismi põhimõttega, mis nullis täielikult isiku vaba tahteavalduse.

Õnneks astus eesti rahvas välja nende plaanide vastu. Selgus, et väga suure rahaga ei õnnestunudki kõiki ära osta. Viimased Riigikogu valimised aga purustasid sõna otseses mõttes ühe Kerapooli. Tahaksime nüüd loota, et ka teine pool sellest kerast ei peaks kaua domineerima. Paljud meie ea- ja saatusekaaslaste pensionärid on majanduslikus kitsikus lasknud end ära võluda ühekordsetest 500- või 700-kroonistest toetustest.

Tahaksime loota ka seda, et nii vandaalitsemine Sakala kultuuriväärtusega linnavalitsuse loal kui ka kesklinna aprillimässu ajal toimepandud rüüstamised avavad paljude eestlaste silmad. Kui õrn on ikkagi meie Eesti riigi vabaduse aste, kui me ei astu ühiselt vastu tumedatele ja suuri rahasid pööritavatele jõududele! 26. ja 27. aprilli sündmused Tallinnas ning teistes Eesti linnades olid veel kord šokeerivaks näiteks.

Ja ajalugu on seda kinnitanud varasemate näidetega 1. detsembrist 1924 ja juunipöörde päevilt 1940, kui Moskvast saabus seltsimees Andrei Ždanov uut Eesti riigi valitsust nõudma. Et seekord Moskvast saabunud duumasaadikud-bojaarid oma samalaadsete nõudmistega said rahva naerualusteks ja ajalugu kordus tõepoolest farsina, siis selle eest tuleb eelkõige teha sügav kummardus Eesti politseile. Nende otsustav ja seaduspärane tegevus Tallinna tänavail kustutas kiiresti äsja süüdatud lõkke, millest sündivat kahjutuld oleks olnud väga raske ohvreid kandmata likvideerida.

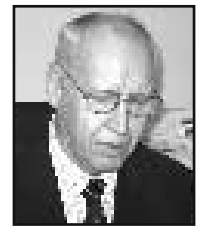
Eesti rahva talupoeglik tarkus ja rahulik meel nurjas ka mässuõhutamate peaesmärgi: massiliste tänavarahutuste tekitamise. Rahvas eelistas seaduslikke vahendeid ja heaks näiteks on need enam kui 3000 vabatahtlikku, kes registreerisid end abipolitseinike kursustele.

Saagu Sakala rahvuskivist varemehetunnikust keskerakondliku võimupoliitika hauakivi!

TOIMETAJA VEERG

REIN PURJE

Memento Teataja toimetaja

Nüüd, kus ma ilmselt lehe toimetamise uutele tegijatele üle annan, tahan veel kord tänada kõiki, kes mind kaastööga või hea nõuga aitasid, ikka tasuta, nagu ma isegi. Head inimesed, hoidke ikka lehe ümber kokku. Võin öelda, et selle tööga on küll muret, kuid samas on see otsekui kingitus iseendale. Kingitus, milles on mõtlemisaines meie elude üle. Ja mitte ainult praeguse hetke üle – avastasin palju, kui otsisin materjale ammudest aegadest, sest ütleb juba meie nimi Mementogi, et tahame mäletada ja minevikust õppida. Olen lehte tehes mõtelnud sellele, et siit oleks vanavanel mail järeltulijatele lugemist soovitada, olen püüdnud hoida lehe avatuna erinevatele arvamustele, ka neile, millele ma ise saajaprotsendilisel alla ei kirjutaks. Aga ega ma kirjatööd päriselt jätagi, raamatu “Rahvavaenlase poeg” tahaks kunagi kaante vahele saada.

Veel sellest, mis südamel – meie ümber on liiga palju vihkamist ja liiga vähe mõistmist. Tavaliselt ongi nii, et mida inimesed ei mõista, seda kipuvad nad vihkama. Ja mida juba vihatakse, seda ei hakata iial mõistma. Aga siiski ei jäta ma lootust, et tuleb aeg, mil inimesi ei lahterdata, vaid hinnatakse nende püüdluste põhjal, kius kaob omade vahelt ja isegi Pronkssõduri petetud kaitsjad sirutavad rusikad lahti. Ja kõiki lapsi õpetatakse hästi ajalugu tundma ja kodumaad armastama. Selles on Mementolgi oma põld harida.

Soovin edu järgmisele toimetusele.

Elmer Diktonius

SANGARIHAUAD

Monument graniidist ja pronksist: kujudel mõõgad käes surevad noorukid, leinav isamaa – turul ja skvääridel lillepeenardega mälestussambad kõnelemas, kriiskamas, uhkeldamas: Sangarihauad! Sangarihauad! Kääpad sügavas metsas lumepidus, kivideta, nimedeta, ristideta isegi ilma piirdeta. Lihtsalt mõned tundmatud kääpad. Aga metsas käib sosin ja helin pargaleivametsas, palgimetsas: Sangarihauad! Sangarihauad!

Millal okupeeris Nõukogude Liit Eesti?

Vastuseid on mitu: 17. juunil 1940, kui Eestisse tulid NSV Liidu lisaväed; 14. juunil, kui algas mereblokaad; 21. juulil, kui Riigivolikogu kellegi volitusteta (rahvalt ta valimiste ajal neid saanud küll polnud) kuulutas Eesti sotsialistlikuks nõukogude vabariigiks; 6. augustil, kui Eesti annekteeriti NSV Liidu koosseisu; 25. augustil, kui hakkas kehtima uus konstitutsioon. Ja kõige lõpuks – uuesti päevakorra teinud seisukoht – Eestit ei okupeeritudki!

NSV Liidu väeosad hakkasid vastavalt lepingule Eestisse saabuma 24. oktoobril 1939. Algul asuti ajutistesse asupaikadesse esialgsete kokkulepete alusel, alates novembrist aga juba Vabariigi Valitsuse otsustega neile rendile antud maa-aladele. Märtsiks oli ametlikult üle antud juba 9229 ha maad ja 11000 ha akvatooriumi. 15. mail 1940 sõlmitud lepingu järel kuulus neile üleandmisele või oli juba kasutuses ligi 31 000 ha. Seda, millist vaeva ja viletsust põhjustas see kohalikele elanikele, näitavad paljud dokumendid. Allpool on toodud osa ülevaatest olukorra kohta Hiiumaal 1940. aasta juuni algul. Kas Hiiumaa oli siis veel iseseisva ja suveräänse riigi osa?

Liivi Uuet

Riigiarhiivi teatmetalituse juhataja

Va. Härra Minister A. Oidermaa.

Külastades neil päevil Hiiumaal NSVL sõjaväe baaside alla minevaid raioone on mul ettekanda järgmist:

Olukord on väga raske. Suur hulk perekondi peavad oma kodud, kus on elatud mitu põlve, jätma maha ja asuma uutele kohtadele. Nagu saatuse kiuste on enamus neist veel väga lasterikkad perekonnad. Kuid kuigi pikemalt kõneledes tulevad nii peremehel kui ka perenaisel pisarad silmi, kannatavad nad seda mehilselt ja on täielise arusaamise juures, miks see kõik nii on. Trööstides, et meie Valitsus teie eest kõigiti hoolitseb jäädi kõikjal rahulikumaks ja ei

puudunud lõpuks hiidlasele omane naljategeminegi.

Baaside alla minevaid majapidamisi on mitmet liiki. Esimesed on kellel on majapidamised jäänud baaside südamesse, seega kõik hooned, põld ja muud maad on läinud baasiks. Neil tuleb kõige lähemal ajal välja kolida ja asuda uude elukohta.

Teised on majapidamised, millised asetsevad baaside läheduses ja neil on jäänud baasi piirile hooned alles, kuid põld ja muud maad on läinud kas osaliselt või terveniisti baasi alla.

Kolmandat liiki majapidamised, milliseid on väga palju üle Hiiumaa kõigis valdades, kus on jäänud alles põllud kas terveniisti või osaliselt, kuid ära on läinud täielikult heinamaad. Need peremehed on väga mures, mida hakata sügisel peale loomadega, sest heinaaeg on varsti käes. Minu esialgsete andmete järele on selliseid majapidamisi kaugelt üle saja.

Mõnedes raioonides on esimestena mainitute eesast astunud Põllutööstusministeeriumi poolt ja püütakse neile soetada uusi kodusid mandrile. Nii on Vaemla asunduse asunikud juba valmis vaadatud Haapsalu läheduses Ungru asunduses omale uued kodud.

Teistena mainitute eest ei ole aga, nagu kuulda ja inimesed kohapeal kurdavad, veel hoolitsetud. Nende saatuse ei ole esimestest mitte kergem, sest nende majapidamine on samuti hävinenud. On ainult jäänud kohapeal elamise võimalus. Peaaegu kõigil on mahatehtud kevadine külv ja kartulid, ent kus nüüd juba NSVL sõjaväelased vajalikke töid sooritavad. Mõlemil eelpool mainitud majapidamistel tuleb igal juhul toita oma perekondi kaks aastat ei millestki, sest käesoleva kevade külv on küll tehtud, kuid sügisel lõigata ei saa. Tuleval kevadel, s.o. aasta pärast tuleb neil sooritada uus kodu uus külv, millest siis sügisel saab lõikuse. Väga raske on neil majapidamistel, kellel on alles jäänud ainult hooned, kuid põllud ja karjamaad on äräläinud baaside alla. Karja ülesvõetamine on võimatu, sest möödunud aastal oli loomasööda materjali vähe, mille tõttu ei ole võimalik ka kodu loomi toita. Peremehed ütlevad, et peame vägisi oma karjad hävitama. Aga kuna loomad viletsa toidu tõttu talve jooksul on jäänud lahjaks, siis ei ole neist ka midagi saada. ...

Niisama on lugu kolmandat liiki majapidamistega, kellel on läinud baasideks kõik heinamaad. Heinaaeg on küll varsti käes, kuid heinategemiseks puuduvad heinamaad. Need põllumehed on väga mures,

et mida hakata sügisel peale karjadega. See küsimus on iseenesest väga raske, sest minu teada pole riigil tagavaraheinamaid Hiiumaal. Mõnedes piirkondades on küll nii, et majapidamised, mis tulevad ümberasumisele, on läinud baaside alla kõik muu peale heinamaade, kuid sageli asuvad need heinamaad aga nendest majapidamistest, kes heinamaad vajavad 30 – 40 km eemal. Mulle paistab et ka siin tuleb kiiresti samme astuda ja heinamaade osas uus ja kiire maakorraldus Hiiumaal läbi viia.

3. Valitsuse poolt on otsustatud anda ümberasujatele majapidamistele kuni 500 krooni kolimise raha ja prii s.o. tasuta vedu raudteel. Hiiumaa osas langeb viimane ära, sest Hiiumaal raudteed ei ole ja üle mere tuleb vedada laevaga. Kuna talud kuni lähema sadamani asuvad mitukümmend kilomeetrit, siis kurdavad peremehed, et nende vedu läheb liialt kalliks, ja kas neile ei saaks tulla samuti vastu kui mandril ümberasujatele, et võimaldada raudteeveo asemele tasuta vedu laevadel. Usun, et seda peaks neile võimaldama, ja et Valitsusel tuleks ühendusse astuda laevaliini ja laevade omanikega.

4. Käina vallas Vaemla ja Putkaste raionis on üks osa majapidamisi, kellel on äräläinud baasi alla suur osa põllumaast. Putkaste ja Vaemla mõisad, millised kuuluvad Eesti Seemnevilja Ühisusele ja millel samuti läksid osa põlde ja hooned baaside alla (on järele jäänud osa põlde, ligikaudu vist 200 hektari), need põllud asuvad otsekohe nende majapidamiste kõrval, kellel on majapidamine põldude äraminekuga muutunud elujõuetuks. Tuleks kohe kiiresti leida võimalus neist mõisamaadest kas või esialgselt rendile anda neile majapidamistele, millised ümberasumisele ei kuulu, kuid äräläinud põllumaade tõttu elamine on peaaegu võimatu. Asja kiire korraldamise puhul jõuavad nad veel kartulid ja vilja teistkordselt maha teha. Üks niisuguses olukorras viibiv peremees palus mind pisarsilmil, et ma tema palve edasi annaks, sest tal on viis allaealist last, vanaema ja naine toita. Ütles, et tal ei olevat sügisel ega tervel tuleval aastal neile midagi lauale panna. Alles on jäänud tal ainult kaks hektari maad, mis on suvilja all. Samas kõrval on teine samasugune samasuguses olukorras viibiv viielapseline perekond.

.....

Järvamaa Memento tegemistest

Memento Järvamaa ühendus tegutses 1995. aastast. Ühendusel on orienteeruvalt 30 liiget.

Peame koosolekuid kord kahe kuu jooksul, kus arutame päevaprobleeme ja ühenduse tegevusega seonduvat. Et enamus ühenduse liikmetest on pärit Türi ümbrusest, saame kokku Türi Aianduse ja Mesinduse Seltsi ruumides. Selts on meile hea koostööpartner. Peale selle tähistame koos sünnipäevi ja jõule ning uut aastat.

Märtsis ja juunis, küüditamise aastapäeval saame tavaliselt kokku Türi Vabadussõja mälestussamba juures, pärast seda on meenutuste õhtu.

Ka on saanud traditsiooniks, et 14. juunil käime Pilstveres kommunismi kuritegude ohvrite mälestuseks püstitatud mälestusmärgi juures. Toredad on olnud ka ühenduse ekskursioonid Eesti piires.

Osaleme ka üle-Eestilistel Memento poolt korraldatud ettevõtmisel. Ühenduse aktiivsemad liikmed on Elvi Mägi, Liia Järs, Leo Rehela, Leida Toru, Paul Arna, Ilme Taniel, Anne Aedma.

Meid on toetanud Eesti Memento Liit, Türi vald ja Järva maavalitsus.

*Lembit Leinjärv,
Memento Järvamaa
Ühenduse esimees*

Küüditamise aastapäeval Pilstveres Järvamaa kivi juures.

Memento Järvamaa Ühenduse jõulupidu perekond Salmi kodus Türi.

Elutee keerdkäigud

Ma oma kehas ja vaimus tunnetan, et olen elav ajalugu. Minu elutee on olnud pikk ja keerulise saatusega. Tahan lühidalt rääkida sellest, mis juhtus meie perekonnaga aastail 1937—1939 Pihkva oblasti Gdovi rajoonis, kus me tol ajal elasime.

Mul on meeles see öö, 20. detsember 1937, kui ema mind soojast voodist sülle võttis ja tõi eestuppa, pani põrandale seisma. Mu jalgadel oli külm. Petrooleumilamp põles eestois laual nagu alati õhtuti. Aga nüüd oli öö... Ma kangestusin, kui nägin eestois seismas kaht võorast meest. Nendel olid püssid käes. Ja püssidel olid täägid otsas. Need täägid helkisid lambitule valgelt. Ja mul tekkis surmahirm, ma ei julgenud end liigutada, kartsin,

et need võorad mehed torkavad tääkidega mulle kõhtu.

Isa riietus aeglaselt, ema nuttis. Ja siis nad väljusid uksest: üks püssimees läks ees, isa teisena ja teine püssimees nende järel. Emale ütlesid need püssimehed, et isa viiakse Gdovi ülekuulamisele ja mõne päeva pärast tuleb ta koju tagasi. Kuid isa ei tulnud iialgi tagasi...

Jõudis kätte aprill 1938. Jälle tulid püssimehed, seekord päeval, represseerimise teatega: *“hozjaika, võ võseljajetes za sto pervõi kilometr ot Estonskoi granitsõ.”* Kolhoosist tuli tallimees hobuveokiga. Majakraam pandi vankrile.

Alates 2002. aastast olen igal aasta oktoobris käinud Levašovos – maha-

lastud süütute inimeste matmispaigas. See sõit on saanud võimalikuks tänu rahvastikumistri Paul-Erik Rummo büroo organiseerimisele Tallinnas. Eesti Vabariigi valitsuse korraldamisel on Levašovos paigaldatud mõrvatud eestlaste mälestuseks mälestuskivi.

30. oktoober on Venemaal kuulutatud stalinlike poliitiliste repressioonide mälestuspäevaks. Seoses meie perekonna represseerimisega on Venemaa mulle materiaalsed kaotused (vastava seaduse alusel kohtu kaudu 1996. aastal) osaliselt heastanud. Represseerituna osalen Ida-Virumaa represseeritute ühingu tegevuses.

Rita Orav, Kohtla-Järve

Suure pere kokkutulek

Oleme 1941.aasta juuniküüditatud. Meid – lapsi ja naisi – viidi Tomski oblastisse Tšainski rajooni Sbornoje külla, isad viidi laagritesse. See küla oli asustatud 1930. aastal peamiselt Barnauli ümbrusest väljasaadetutega. Enne meie saabumist oli spetskomandatuur külaelanikke hoiatanud, et teile saabuvad töörahva kurnajad, kapitalistid. Meie eeliseks oli, et sattusime Tomski oblasti kõige lõunapoolsemasse rajooni, kuhu eestlasi viidi, seega olid kliimaolud vähem karmid kui põhjapoolsemates paikades. Meie külas oli umbes 160 maja. Eestlasi viidi sinna 170 inimest. 1947.aastal hakati alla kuueteistkümmene aasta vanuseid vabastama, kuid hiljem, 1949. aastast alates toodi nad enamalt jaolt tagasi. Hilisem vabastamine toimus 1956–1958, siis lahkusid kõik.

1966. aastal tekkis mõte, et peaks korraldama küla kokkutuleku. Olid ju kõik mööda Eestit laiali. Võiks oma arvamusi siinsest elust arutleda ja, kellel võimalus, teisi abistada. Peamiselt eluaseme poolest, sest see oli kõige raskem probleem. Meid ei tahetud ju kusagile sisse kirjutada ega elama võtta. Isegi mõned sugulased ei soovinud meid oma

Selle kaastöö autor Olaf Ressar abikaasa Maielisiga 1957.a. kevadel Sbornojes oma onni ees. Maielis Raadik ja Olaf Ressar abiellusid 24.02.1957.

elamispiinnale võtta, kuigi võimalus oli. Olime ju ärapõlatud inimesed. Siin oli juba juurdunud nõukogude süsteem, meil olid aga ikkagi säilinud omad eestlaste põhimõtted ja hoiak.

Nii saigi teoks 1967. aastal küla kokkutulek, mis korraldati Tamsalu lähisel Uudekülas. Korraldajad olid küllaltki kindlameelised inimesed. Oli ju sügav nõukogude ajastu ja see võis neile julgeolekuorganite poolt ebameeldivusi valmistada. Hiljem kuulsime, et kohalikud külaelanikud olidki rääkinud, et Eesti lipp oli seal talus lehvitud

Esimesest kokkutulekust osavõtjad 1967. aastal

2000. aasta kokkutulekust osavõtjad.

ja oli lauldud eestiaegseid, tollal keelatud laule. Õnneks see siiski külaelanike juttudest kaugemale ei jõudnud. Peamine oli see, et kõik, kes võimelised, tulid kohale, olgugi et sel ajal veel isiklike sõidukeid ei omatud.

Kokkutulekute traditsioon on kestnud siiani. Enne sai harvemini koos käidud, nüüd aga oleme Eesti valitsuse aegu

igal aastal kokku tulnud. Kooskäimised on toimunud juulis ja peamiselt maakohtades, kuna linnas on seda raskem läbi viia. Alles on meid oma külast jäänud 50 inimest. Kokku on tulnud 30–40 inimest. Iga aastaga see arv kahaneb. Soovime kõigile ilusat suve! Oma külarahvale tervist ja jõudu järgmisteks kohtumisteks, sest oleme ju üks suur pere!

Mementolased käisid kunsti nautimas

Kumu KUMU-st ahvatles Tartu Memento inimesi ka ise kord seal ära käia. Muuseumi külastus sai teoks 27. jaanuaril 2007.a. tänu Valda Laari ja Eha Kaljuvee tublile tegevusele selleks nii sõitjate, bussi kui raha taotlemisel. Meie sõitu toetas SA Eesti Represseeritute Abistamise Fond.

Ja nii me siis ühel lumetormisel hommikul alustasimegi sõitu Tallinna poole, kahel pool teed üleni lumine mets, ees lummetuisanud tee. Pikka sõitu aitas lühendada kohtumisrõõm endiste siberikaaslastega koos vestluste ja meenutus- tega. Tallinna jõudes oli meil kohe meeldiv söömaag restoranis „Eesti Maja“, kus oli kena miljöö ja maitsev söök.

Siis KUMU-sse! Kujutluses terendas TV-s nähtud ja kuulnud võimas hoonetekompleks, kohale jõudes aga oli

ainult suur auk, mille põhjas ka mingid hooned. Kõik oli kuidagi hall ja ilmetu. Mulje paranes aga kohe KUMU-sse sisenedes – seal oli kõrgust ja ruumi ja ilu! Giidi saatel asusime tutvuma Eesti kunstiga – Eesti klassika 19. ja 20. sajandist, Pallase koolkond, uued kunstivoolud, oli äratundmise rõõmu vaadeldes töid originaalis. Tõrge tekkis nõukogude perioodi kunstnike väljapanekul, kas neid veel viiekümne aasta jooksul vähe näha oli saadud. Jüri Arrakul oli väljas personaalnäitus. Nautisime KUMU katusele vaadet Tallinnale ja merele.

Hea, et meil on KUMU, kus hoida, säilitada ja näidata meie rikkalikku kunsti!

Valli Arrak
Tartu Memento asutajaliige

Rakveres toimus ülimalt menukas eakate mess

Kui ma naistepäeva hommikul veidi hilinenult Rakvere spordihalli sisenen, oli tegevus juba täies hoos. Tribüüni, kus tavaliselt on andunud korvi- või võrgufännid, oli vallutanud veidi eakam seltskond. Seal üleval oli hea jalgu puhata ning saada ülevaadet toimuvast. Saali otsaseinas oleval laval käis pidev askeldamine. Kõik see tegevus käis siinkandis tuntud šoumani, eraelus kooli direktori ametit pidava, Samuel Golombi juhatamisel. Kõigel sellel melul oli ainult üks eesmärk, kõita vanema põlvkonna tähelepanu. Tantsiti ja lauldi ning kõige krooniks oli ka igihaljas Vello Orumets esinema palutud.

Rahvas nautis kõike seda täie rinnaga ning ei häbenetud ka ise tantsupõrandal kaasa lüüa. Palliplatsil olid ennast kenasti boksidesse sisse seadnud need isikud ja organisatsioonid, kellel midagi pakkuda oli. Kõik olid lahkesti nõus oma teadmisi ja võimalusi pakkuma. Tule aga meie juurde ja naudi olemist. Kas soovid reisida - palun siin on võimalused. On sul igav - tule meie juurde, tegeleme igasuguste huvitavate asjadega. Kas sind huvitavad esivanemad - palun, meil on informatsioon ja oskused, aitame. Äkki on liikumisega raskusi, näete siin on igasuguseid abivahendeid, mis seda kergendavad.

Oli võimalik võtta kilode viisi paberit ning kontakte, kontakte ja veel kord kontakte. Siinsamas oli neid, kes pakkusid oma käsitööd või aiasaadusi. Voka mees Heino Jäger mängis kannelt ja jagas lahkesti oma teavet, et kuidas teha ja mis maksab. **Vaatan ringi ja ongi siin ka meie omad Rakvere Mementost. Miks – aga ikka selleks, et teadvustada endale ja näidata teistele oma olemasolu ning tegutsemistahet. Nii see peabki olema, sest selleks sai ju see organisatsioon loodud.**

Messi korraldasid Lääne-Virumaa kutsekõrgkooli sotsiaaltöö III kursuse üliõpilased. Peakorraldaja Margi Loide sõnul sündis idee juba sügisel. Tulemas oli ju kooli lõpetamine ning paras aeg ennast proovile panna. Pöörduti kooli juhtkonna poole ja

sealt anti roheline tuli – tehke. Kogu korraldustöö tehti üliõpilaste endi poolt. Alguses oli küll plaanid veidi väiksemad, taheti teha ainult kohalikele. Kuid asja ajades levis informatsioon kaugemale ning tuli ümber orienteeruda. Tema sõnul olid lõpuks pooled osalejad väljaspoolt Lääne-Virumaad.

Messi korraldamisel kasutati palju isiklikke kontakte, kuid tõhusat abi saadi ka omavalitsustelt. Lõpuks oli osalejaid üle neljakümne. Suur abi oli „Prillitoosi“ saatel ning nende võttegrupp eesotsas Rein Karemäega oli samuti kohal. Kahtlemata tehti vigu ja nii mõnegi asja teeks nüüd paremini, aga siiski nad on rahul. Vesteldes ka teiste peaorganisaatoritega oli näha kuidas nad nautisid oma hakkamasaamist. Muide, eakatele suunatud messi peaautor ja –korraldaja Margi Loide on ise kolmekordne vanaema ja enamik kaasüliõpilasest sobivad talle vanuse poolest lasteks.

Rahaliselt tuldi toime umbes viiekümne tuhande krooniga, põhisummad saadi sotsiaalministeeriumilt, kultuurkapitalilt ning Rakvere linnavalitsuselt. Materiaalselt aitas ka maavanem Urmas Tamm isiklikult. Teiste sponsorite osatähtsus oli väiksem ja piirdus põhiliselt mitmesuguste auhindadega.

Mis saab edasi? Praegused tegijad on kindlad, et see üritus on ääretult vajalik. Momendil on nad kindlad, et ka tulevikus ollakse valmis messi korraldamiseks. Vananeval inimesel on ju siin võimalik ühest kohast teada saada palju võimalusi, kuidas oma elukvaliteeti parandada. Messi päev 8 märts oli ka õnnestunud ja teadlikult valitud ning inimestele see meeldis.

Lahkusin lõpu eel ja tundsin huvi, et palju siis ka külastajaid oli. Rahulolevalt vastati, et kindlasti üle tuhande. Tundsin minagi rõõmu ilusast ilmast ning kordaläinud üritusest ja egas midagi – järgmise aasta naistepäeval jälle Rakveresse eakate messile.

*Valdu Toomla
Rakvere Memento*

TEATEID

Alates septembrist 2006 on Tartu Memento MTÜ-l internetis oma kodulehekülj aadressiga www.tartumemento.ee

Tehtud oma jõududega ja vastavalt võimalustele areneb edasi. Palume külastada. Vajutanud linki „kontakt“, avaneb Teil võimalus meile kirjutada.

SA Eesti Represseeritute Abistamise fondi toetusel sai Tartu Memento omale arvuti. Õpime kasutama kaasaegse infokanali võimalusi.

*Eha Kaljuvee
Tartu Memento MTÜ juhatuse liige.*

Et kodudest väljaajamise tõendamine hõlbustuks

Siiani on osutunud küllaltki keeruliseks enda kui represseeritud isiku staatuse tõendamine neil Eesti Vabariigi kodanikel, kes 16. juuni 1940. aasta seisuga elasid Ingerimaal, Peipsi järve ja Narva jõe tagustel Eesti aladel ning kes sundevakueeriti nende kodudest 1944.a. jaanuaris-vebruaris taganevate Saksa vägede poolt.

Tegemist on ligi 600 Eesti Vabariigi kodanikuga, valdavalt tolle-aegsete lastega, kes koos vanematega aeti läheneva rindejoone eest oma kodudest välja ja elasid kuid metsas.

28. mail 2007 algatati Riigikogu eelnõu, milles nähakse ette, et need inimesed saaksid oma elukohata ja represseerimise fakti tõendada Riigiarhiivis säilinud talundilehtede abil, sest kõiki vajalikke dokumente pole Eesti arhiivides sõjategevuse tõttu säilinud.

Ilmus Siberisse küüditatu haruldane päevaraamat

Hotpress Kirjastuse mälestuste sarjas ELUKAAR on ilmunud 1941. aastal Siberisse küüditatud Tartu Ülikooli üliõpilase Erna Nageli päevik „Olen kui päike ja tuul”.

„Küüditatute mälestusi on kirjutatud õnneks suhteliselt palju ja avaldatud mälestuste hulk on kasvanud ja kasvab veelgi. Päevikuid tollest ajajärgust on aga seevastu leitud äärmiselt vähe ja seepärast väärib ka Erna Nageli päevaraamatu ilmumine erilist tähelepanu,” on raamatu väljaandmist kommenteerinud ühenduse „Eesti elulood” esinaine Rutt Hindrikus Tartu Kirjandusmuuseumist.

Erna Nagel sündis 20. aprillil 1914 Riias, hiljem elas ta koos vanemate ja vennaga Ahja vallas Ülenurme talus Tartumaal. 14. septembril 1937 immatrikuleeriti ta Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna üliõpilaseks. Säilinud õpinguraamat tunnistab, et Nagel õppis ülikoolis kuni 1941. aasta kevadeni.

14. juunil 1941 küüditati ta koos perekonnaga, nii nagu tuhanded teisedki eestlased, Siberisse.

Ebainimlikult rasked olud viisid peagi manala teed temaga koos küüditatud ema ning teadmata kadunuks jäänud isagi ei kohanud neiu enam kunagi. Nii jäi Erna ihuüksi, ilma lähedasteta, elama kaugele kodumaast, Tomski oblasti Bondarka kolkaküla masendavasse viletsusse.

1945. aasta 23. jaanuaril jäi metsatööle sunnitud neiu langeva puu alla ning hukkus. Kaaslased matsid ta kohalikule kalmistule ema kõrvale.

Siiski ei möödunud Erna Nageli lühike traagiline elu märki jätmata. Sest lausa imekombel on säilinud tema päevik, mida neiu vaatamata kõige suurematele katsumustele oli pidevalt pidanud.

Palju aastaid pärast Erna Nageli surma toimetasid Siberis elanud saatusekaaslased temast järele jäänud vähesed asjad ja paberid Eestisse, kus need sai enda valdusse perest ainsana ellu jäänud Erna vend Karl Nagel. Viimane, taibates ilmselgelt, et hukkunud õe päevaraamat ületab oma mastaapsuselt ning üldistusvõimelt kaugelt tavapärase olukirjelduse piire, võttis ette hiigeltöö õhukestesse ruudulistesse vihikutesse hariliku pliiatsiga ülitihedas kirjas originaal ümber kirjutada. Seda kirjeldamatult vaevarikast ja aeganõudvat tööd sai ta teha ainult luubi abil, sest kohati lausa loetamatuks kulunud

teksti oli ilma selleta pea võimatu lugeda.

Erna Nageli haruldane päevaraamat pole üksnes intiimne ja sügav sissevaade noore naise ellu ning unistustesse, millele ei olnud antud iialgi teoks saada. See on eelegia, mis räägib kõige autentsemal viisil läbi ühe inimese käekäigu tuhandete Külmale Maale saadetud eestlaste kibedast saatusest, olles seeläbi ühtlasi ka eesti rahva ajaloolise mälu talletamisel tugevaks pidepunktiks.

Valdek Kiiver, Hotpress Kirjastuse peatoimetaja

Raamatu avalik esitus toimub Tartus 14. juunil kell 17.00 „Rukkilille” mälestuskivi juures ning 16. juunil Tallinnas Rahvusraamatukogus toimuva represseerimise teemalise konverentsi raames (hind 100 EEK). Raamat on müügil üle Eesti suuremates raamatukauplustes, seda saab tellida ka Hotpress Kirjastusest aadressil Näituse 27, Tartu 50409. Tel. 7446588, hotpress@hotpress.pri.ee (hind 135 EEK). Posti teel kirjastusest ostes lisandub postikulu 20 EEK. Vt ka www.hotpress.pri.ee

Ilmusid andmed esimese iseseisvusaja Eesti Vabariigi kaadriohvitseridest

Kirjastus Umara andis välja uue raamatu „Auraamat Eesti Vabariigi kaadriohvitseridele”. Tallinn, 2007. 516 lk.

Koostanud Jaak Pihlau.

Raamatus on põhjalikud andmed esimese iseseisvusaja Eesti Vabariigi kaadriohvitseridest. Esimene osa annab kaadriohvitseride nimestiku seisuga 16. juuni 1940. Teine osa toob täpsed andmed hukatud ja hukkunud Eesti Vabariigi kaadriohvitseridest. Neid oli kokku 430. Kolmandas osas on andmed nendest hukatud ja hukkunud EV kaadriohvitseridest, kes olid enne 16. juunit 1940 arvatud reservi, saadetud erru või vabastatud tegevteenistusest. Neid oli kokku 215.

Raamat on valminud paljude uurijate töö tulemusena. Neist esimesed uurijad olid emeriitprofessor Vello Salo ja legendaarne „raadiomees“ Lembit Lauri.

Mälestuskilde Eesti kaitselahingutest

Kirjastus Grenader andis välja sarjast Aja lood kuuenda raamatuna Richard Säägi „Minu sõjamälestused. Mälestuskilde Eesti kaitselahingutest 1943-1945”. Tallinn, 2007, 126 lk.

Raamatu autor võttis allohvitserina osa lahingutest Narva all, Auveres, Sinimägedes ja Tartu rindel Kambjas. 45. Rügemendi 4. kompanii koosseisus oli tema üks nendest võitlejatest, kes Paul Maitla juhtimisel 28. juulil 1944 vallutasid tagasi Grenaderimäe ja hoidsid neid positsioone enda käes lõpuni. See oli Sinimägede lahingute otsustav moment. Raskeid kaotusi kandnud vaenlane peatati ja rinne jäi püsima kuni 17. septembrini, kui Saksa vägedele anti käsk Eestist lahkumiseks. Rindesõduri mälestusteraamat on illustreeritud ajalooliste fotode, kaartide ja dokumentidega. Nende seas on esmakordselt Eestis avaldatud peaministri Jüri Uluotsa kõne 19. augustil 1944.

Leinapäevade tähistamisest Viljandis

Leinapäevi on Viljandis tähistatud Memento tegevuse algusest peale nii märtsis kui juunis. Märtsiküüditamise 40. aastapäeval oli teatris “Ugala” mälestusõhtu, mis langes kokku Memento Viljandi Ühenduse asutamisega.

Paaril esimesel tegevusaastal toimusid päevakohased üritused linna erinevates saalides. Juuniküüditamise 50. aastapäeval avasime Lossipargis pidulikult represseeritute mälestuskivi, millega on seotud kõik hilisemad leinapäevade tähistamised. Mälestuskivi kavandas kunstnik Aate-Heli Õun. Kümme aastat hiljem oli võimalik autori kavatsus lõplikult realiseerida nagu on näha juuresoleval fotol. Mälestuskivi esiküljel on tekst: VILJANDIMAALT NÕUKOGUDE VÕIMU POOLT REPRESSEERITUTE MÄLESTUSEKS. 14.VI 1991. Tagaküljel on sõnad “Kalevipojast”: NENDE PIINA PIGISTUSED KOSTKU MEILE KUSTOMATA!

Aastate jooksul on kujunenud välja, kuidas neid päevi tähistada. Oleme neid nimetanud kord mälestushetkedeks, kord meenutuste tundideks. Neid on aidanud sisustada Viljandi koorid: meeskoor “Sakala”, segakoor “Koit”, naiskoor “Eha”, Pauluse koguduse segakoor, Viljandi Kultuurikolledži kammerkoor, rahvapilliansambel “Alle-aa”.

Luulet on lugenud Sirje Raudsik, Elle Are, Merike Mets ja Ants Salum. Päevakohase sõnavõtuga on esinenud kõik juhatuse liikmed: Sulev Arumäe, Uno Kõresaar, Ants Salum, Olaf Samarüütel, Arnold Sula ja Eduard Veersalu. Peale nende veel Harry Erm, Hans Koovit, Rein Müür ja Jaan Ojasson. Iga kord on osalenud keegi vaimulikest. Varasemal aastail olid aulvalves kaitseliitlased, viimasel ajal kodutütred ja noorkotkad.

Iga üritus nõuab ettevalmistust. Käesoleva aasta märtsis arutasime juhatuses, kuidas seda korraldada. Arnold Sula pidi hoolitsema lippude ja aulvalve eest, Uno Kõresaar muretses kimbud ja küünlad. Mina pidin leidma päevakohase kõneleja. Viimasel ajal on nende leidmisega raskusi, sest meie read hõrenevad. Seekord päästis olukorra Ene Juurik, kes 1949 küüditati Valgast 7-aastasena. Ta rääkis väga lihtsalt ära viimisest, teekonnast ja Siberi-aastaist Novosibirski oblastis. Esinemise naelaks kujunes meenutus 50. aastaist, kui ema harutas lahti lõngakera, mille sees oli väike sini-must-valge laualipp.

Teiseks mureküsimeks oli, milline koor saab üritusele tulla. Lõpuks saime kokkuleppe Pauluse koguduse topeltkvartetiga Külli Salumäe juhatusel. Luteri koguduste vaimulikega on meil hea kontakt. Seekord lubas palve ja sellele eelneva sõnavõtu teha Mart Salumäe, kes suurepäraselt sidus leinapäeva paastumaarjapäevaga.

Meil Viljandis on kombeks, et leinapäevadest võtavad osa ka maakonna ja linna tippjuhid. Seda on teinud kõik senised maavanemad, linnapead ja linnavolikogu esimehed. Nende ütlemisi kuulatakse huviga, sest neis on alati midagi isiklikku. Maavanem Kalev Küttis ütles sel korral alustuseks, et 1949. a. küüditamisest ei teadnud ta midagi, sest sündis pärast seda. Esimene mälestus on kooliajast, kui nende kooli tuli uus õpilane, kellel ei olnud ka talveajal palitut. Ühest varasemast esinemisest on mees tema meenutus: mingil perekondlikul tähtpäeval olid koos kolm venda, kes omavahel ägedalt vaidlesid. Selgus, et igauks neist oli sõja ajal olnud eri leeris.

Meenutuste tund algas kirikukellade leinaliste löökidega, mille lõppedes laulis topeltkvartett tundmatu autori laulu “Mu süda ole üleval”. Ütlesin avasõna. Pidin vabandama võimenduse puudumise pärast. Kultuurimajaga oli küll kok-

Päevakohase kõnega esineb Ene Juurik.

Mälestuskivi Aate-Heli Õuna kavatsuste kohaselt aastast 2001.

kulepe olemas, aga seekord langes leinapäev puhkepäevale ja ümbruskonna hoonetest ei olnud võimalik voolu saada. Õnneks oli ilm hästi vaikne, soe ja päikesepaisteline. Ene Juuriku kõnele järgnes teine laul – K.A.Hermanni “Väikesele isamaale”. Pärast seda kõneles Pauluse koguduse pastor Mart Salumäe. Maakonna nimel asetas kimbu maavanem, linna nimel sotsiaalameti juhataja Helmen Kütt, aulvalves olevate noorte juhendajad ja represseeritute klubi esimees Harry Erm. Ürituse lõpuks laulis topeltkvartett R.Rodgersi laulu “Soov jõuda mäele”.

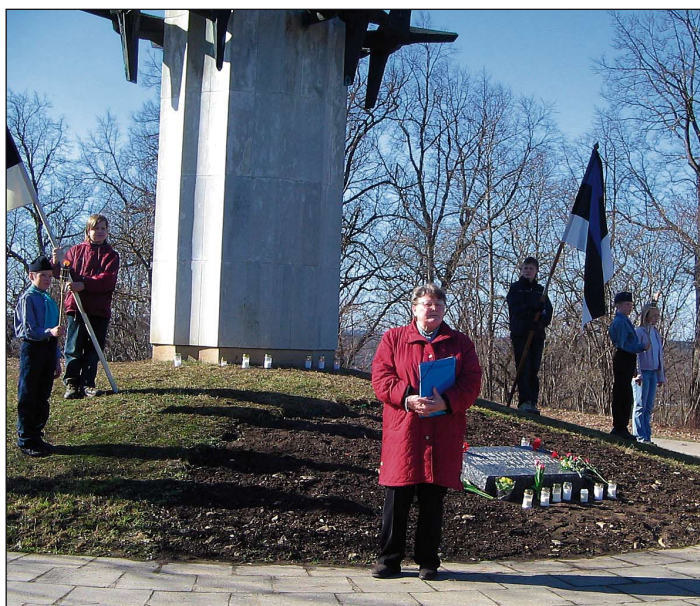
14. juunil on Viljandis sama mustri järgi leinapäeva tähistamine, kuid ikka omanäoline, sest esinejad on teised.

Mälestuskivi esialgsel kujul aastail 1991–2001.

Ants Salum
Memento Viljandi Ühenduse juhatuse esimees.

Leinapäeval, 25. märtsil 2007 Rakvere Okaskrooni juures. Kõneleb Aino Kiiver.

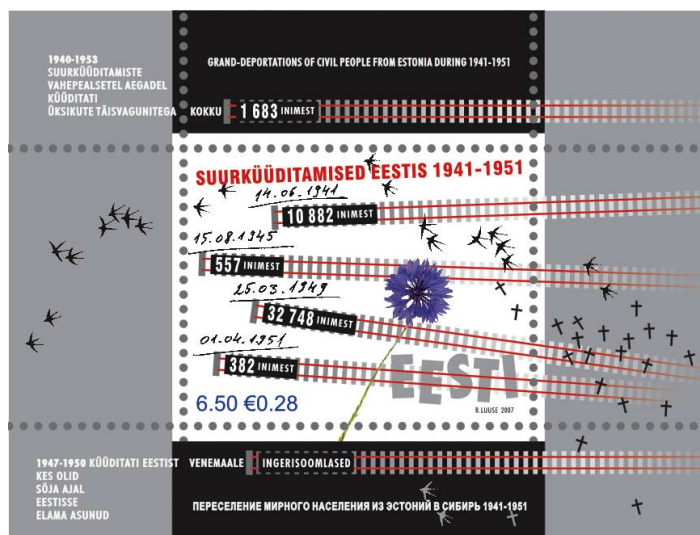

Teenekas Rakvere mementolane Artur Praks koos oma vennapojaga oma 95. sünnipäeval 31. märtsil käesoleval aastal.

Eesti Endiste Poliitvangide Liidu aastakokkutulek toimub Kohtla-Järvel Põlevkivimuuseumi ruumides laupäeval, 7. juulil 2007.

Eesti Vabadusvõitlejate Liidu ja 20. Relvagrenaderide Diviisi veteranide ühine kokkutulek toimub Sinimägedes ja Toilas laupäeval, 28. juulil 2007.

Eesti Memento Liidu traditsiooniline aastakokkutulek toimub Pilistvere kommunistiohvrite memoriaali juures laupäeval, 18. augustil 2007.

Mälestusmark küüditamise ohvritele jääb püsivaks dokumendiks, mida säilitatakse mitte üksnes filatelistide, vaid kõikide poolt. Kõikide nende poolt, kes praeguses murdelises ja murelikus ühiskonnas vaatavad siiski kindlusega tulevikku, unustamata meie minevikku, võitlusi ja võite, kaotusi ja raskeid leinasid.

*Head Võidupüha!
Kaunist Jaanipäeva!*

Eesti Memento Liit

